

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

CLASSIFICATION CHARACTERISTICS OF THE SYSTEM OF CRIME PREVENTION

Оболенцев В.Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті викладаються класифікаційні характеристики системи запобігання злочинності в Україні. Обґрунтовується наукова та практична значущість такої роботи. Розглянуті види класифікацій, їх підстави та класи, до яких належить досліджувана система.

Ключові слова: системний аналіз, класифікація, класифікаційні характеристики, запобігання злочинності.

В статье излагаются классификационные характеристики системы предупреждения преступности в Украине. Обосновывается научная и практическая значимость такой работы. Рассмотрены виды классификаций, их основания и классы, к которым принадлежит исследуемая система.

Ключевые слова: системный анализ, классификация, классификационные характеристики, предупреждение преступности.

The article describes characteristics of classification system of crime prevention in Ukraine. Supporting scientific and practical significance of such work. The types of classifications, their bases and classes, to which belongs system under study.

Key words: system analysis, classification, classification characteristics, prevention of crime.

Актуальність теми. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». При тому, на жаль, належний захист громадян до цього часу в країні залишається зловбоденною проблемою.

Як уже неодноразово наголошувалося експертами, фахівцями різних галузей права в умовах соціально-економічної кризи українського суспільства практична діяльність правоохоронців потребує наукового обґрунтування нових дієвих механізмів запобігання злочинності. Задля забезпечення максимальної ефективності вони мають бути фундаментальними і враховувати сучасні реалії.

За таких обставин у своїх пошуках ми звернулися до методики системного аналізу, яка неодноразово підтверджувала високу ефективність при вирішенні теоретичних та практичних завдань.

На наш погляд, системний аналіз у кримінології до цього часу не набув належного застосування, а на засадах системного підходу як такого досліджувалися в основному проблеми злочинності. Так, Н.Ф. Кузнецова розглядала взаємодію криміногенної та антикриміногенної систем як елементів більш загальної системи суспільства [4, с.32]. Доволі змістовно обґрунтувала системний характер злочинності інший російський кримінолог – А.І. Долгова [1, с. 52]. За допомогою системотехніки Д.О. Лі проаналізував соціум злочинців і встановив його структурні закономірності [5, с. 51–53]. Використовуючи теорію інституціональної кримінології, В.М. Дрьомін наочно показав сутність злочинності в Україні як частини загальної системи суспільних відносин [2, с. 123].

Додамо, що напрацювань, де відповідно до системного методу розглядалося б запобігання злочин-

ності, у вітчизняній кримінології відносно небагато. Із цього приводу маємо згадати передусім дисертаційну роботу О.Є. Манохи «Системний аналіз у кримінології» [7]. У ній автор виклав результати свого системно-кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників злочинності в Україні за період 1972–1995 р.р. та продемонстрував системність її зв'язків із практикою запобігання злочинів.

Достатньо ґрунтовно на засадах системного підходу розкрила практику кримінальних покарань в Україні О.Г. Фролова [10, с.76]. Автор показала системну залежність їх ефективності від багатьох соціальних факторів.

Однак, на жаль, комплексного системного аналізу сфери запобіжної діяльності правоохоронців до цього часу не зроблено.

У цій статті ми наводимо відомості про класифікаційні характеристики системи запобігання злочинності, отримані за результатами нашого системного аналізу цього явища.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розкриття теми, визначимося з поняттями. Класифікація – це логічний прийом розподілу елементів на групи відповідно до обраних критеріїв. Така робота допомагає наочно продемонструвати місце явищ серед схожих та підкреслити особливості їх співвідношень із спорідненими проявами. Тож не дивно, що теорія цього прийому достатньо розроблена у науці, а сам він є обов'язковою процедурою системного аналізу [6, с. 24, 26].

Першою класифікацією, відповідно до якої ми розглянули систему запобігання злочинності, став поділ систем за ознакою наявності матеріального субстрату. У теорії виділяють такі класи: 1) матеріальні (речі), тобто об'єкти з матеріальними елементами; 2) ідеальні, що не мають матеріального субстрату (системи поглядів, понять, системи цін-

ностей, інші логічні конструкції) [8, с. 74]. Враховуючи матеріальність елементів системи запобігання злочинності (правоохоронних органів) у цій класифікації, її можна віднести до першого класу. Відтак у системному аналізі цього явища треба орієнтуватися на характеристики та закономірності його матеріальних властивостей.

Принциповою для системного аналізу запобігання злочинності є класифікація за походженням елементів. У теорії виділяють такі групи об'єктів (явищ): 1) природні, створені природою; 2) штучні, створені людиною (технічні системи, виробничі, економічні, соціальні та ін.); 3) комбіновані (заповідник, квітка на підвіконні та ін.) [8, с. 75]. Вважаємо, що систему запобігання злочинності треба віднести до штучних систем, оскільки вона створена в Україні волевільними рішеннями уповноважених державних органів.

Значення такого розподілу полягає в тому, що елементи вказаних класифікаційних категорій мають різні механізми цілеутворення, а відповідно, й різні механізми їх досягнення. Штучні системи завжди орієнтовані на суб'єктивні цілі, поставлені суб'єктом, який сформував систему. А саме – образи бажаного майбутнього (стану системи або результатів її функціонування). Наприклад, транспортні засоби винайдені для перевезення людей і вантажів. Природні системи мають об'єктивні цілі. Для розуміння додамо, що об'єктивні цілі – це стан ідеального майбутнього, до якого прагне система в своєму життєвому циклі. Як правило, таким майбутнім є продовження роду, зростання, розвиток системи. Для комбінованих систем існують об'єктивні й суб'єктивні цілі. На верхньому рівні, як правило, – це суб'єктивні цілі, на нижньому – об'єктивні [6, с. 38; 9, с. 28–29].

За типом матеріального субстрату виділяють такі групи систем (явищ): 1) неорганічні (система гірських хребтів, гідросфера, атмосфера); 2) органічні (живі істоти, популяції); 3) соціальні (всі різновиди людських спільнот); 4) змішані (населений пункт, галузі господарства) [8, с. 76]. Згідно з цією класифікацією система запобігання злочинності має бути віднесена до класу соціальних систем. Відтак щодо неї треба досліджувати саме соціальні закономірності функціонування.

Принциповим є розподіл систем за ступенем відкритості. У такому контексті виділяють системи закриті, що не обмінюються з оточуючим середовищем матерією, енергією та інформацією, та відкриті, в яких все відбувається навпаки. Останнє є характерним для системи запобігання злочинності, тому її треба віднести до систем відкритих.

Значення цієї класифікації пояснюється наступним. Лише відкритість дозволяє системам долати хаос за рахунок надходження ззовні речовини, енергії та інформації. Саме тому щодо системи запобігання злочинності буде правильним твердження про принципову можливість її саморегуляції та самовдосконалення.

На цьому не вичерпується перелік класифікацій. Так, за ступенем однорідності елементів виокремлюють також лінійні та нелінійні системи. Лінійні системи складаються з однорідних елементів (сту-

дентська група), а нелінійні – з різнорідних (промислове підприємство). Вочевидь, систему запобігання злочинності маємо віднести до нелінійних із великою кількістю різнорідних структурних складових. За теорією управління нелійними системами є більш складним, ніж управління системами простими. Технології такого управління треба враховувати у системному аналізі та при побудові моделей.

За ступенем складності виділяють системи прості, складні, надскладні. Критеріями складності систем є: 1) кількість та складність елементів та підсистем (прості системи – до 103 елементів; складні – до 109 елементів; надскладні – більше 109 елементів); 2) тип внутрішніх взаємозв'язків між елементами; 3) тип зовнішніх зв'язків; кількість та складність функцій, що виконують системи. Наприклад, простими системами є молоток, стілець; складні – галузі господарства, світова економіка; надскладними системами вважають Сонячну систему, Всесвіт.

За наведеними класифікаційними ознаками систему запобігання злочинності можемо віднести до складних систем. Отже, у цьому контексті, як і щодо інших об'єктів цього класу, принциповими є потенціал інерційності та супротив руйнівному впливу зовнішнього середовища. А збільшення кількості складових елементів підвищує здатність їх взаємозаміни і, відповідно, підвищує стійкість систем.

При розподілі за масштабами фізичних параметрів (довжини, ширини, висоти, ваги) системи поділяються на: 1) мікросистеми (жива клітина); 2) мезосистеми (автомобіль); 3) макросистеми (світова економіка); 4) метасистеми (Сонячна система); 5) мегасистеми (Всесвіт) [8, с. 77]. За цією класифікацією система запобігання злочинності має бути віднесена до класу макросистем.

Віднесення систем до того чи іншого класу згідно з цією класифікацією вважається принциповим із тих міркувань, що вагомість є для них найважливішою характеристикою. Справа в тому, що система малого масштабу не може бути стійкою, оскільки на неї постійно впливає зовнішнє середовище.

За кількістю функцій, що виконують системи, їх поділяють на одно- та багатофункціональні.

Функція – це зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин [6, с. 28]. У системному аналізі функцію об'єкта ототожнюють із: здатністю до дії; впливом; задоволенням потреб; роллю; обов'язками. Фактично мова йде про перетворення призначення системи на дії. Ці дії можуть бути названі подіями, які реалізують призначення. Наприклад, головна функція автомобіля – перевозити вантаж, а його двигуна – крутити колеса.

Для системи запобігання злочинності функціями можна вважати способи утримання населення від злочинних дій та припинення розпочатих злочинних посягань. Йдеться про спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності [3, с. 47]. Структурні підрозділи суб'єктів запобігання злочинності виконують значно більшу кількість специфічних функцій. З огляду на наведене систему запобігання злочинності слід віднести до категорії

багатофункціональних систем. І у системному аналізі всі ці функції мають бути досліджені.

За передбачуваністю результату функціонування виділяють системи детерміновані та ймовірнісні. Детерміновані системи – це системи, кінцевий результат функціонування яких можливо передбачити або він заздалегідь визначений. Ймовірнісними вважають системи, кінцевий результат функціонування яких передбачити заздалегідь неможливо [8, с. 79].

За вказаних обставин систему запобігання злочинності є змога віднести до ймовірнісних. Таким чином, її поведінка буде змінюватися залежно від змін оточуючого середовища, а достовірні результати функціонування передбачити складно [8, с. 79].

Залежно від структури виділяють системи трьох типів. Перший – центристські, тобто такі, в яких організуючі елементи знаходяться у центрі (Сонячна система). Другий – скелетні, організуючі елементи розташовані у виді осі (дерево). У третьому типі – сотовому – організуючі елементи розкидані по всій системі [8, с. 78].

Систему запобігання злочинності треба віднести до скелетних систем, оскільки вона має ієрархічну вертикаль суб'єктів відомчого управління з підпорядкованими підрозділами, очолюється вищими органами державної влади. Таку обставину необхідно буде враховувати у системному аналізі при дослідженні структури цієї системи.

За просторовим розташуванням системи поділяють на континуальні (суцільні) та дискретні (несуцільні) системи. Прикладом континуальних систем є море, атмосфера; дискретних – стадо тварин, насадження. За вказаною класифікаційною ознакою система запобігання злочинності належить до дискретних систем. Ця обставина має принципове значення при розгляді її структури та зв'язків.

Важливою характеристикою систем є стадія розвитку. У теорії виділяють п'ять основних типи: виникнення, становлення, зрілість, криза, перетворення. Відповідно, і системи поділяють на ті, що знаходяться на стадії виникнення, ті, що знаходяться на стадії становлення, ті, що знаходяться на стадії зрілості, ті, що знаходяться у кризовому стані, і ті, що перетворюються.

На наш погляд, систему запобігання злочинності в Україні треба віднести до систем, що знаходяться на стадії перетворення. Дані правової статистики та аналітичні матеріали науковців засвідчують, що декілька останніх років ця система перебувала у кризовому стані. Проте нині в ній відбуваються кардинальні зміни (оновлені порядок кримінального судочинства, формування нових суб'єктів запобігання злочинності та ін.), що й дає нам підстави для вказаного висновку.

За поведінковими характеристиками системи поділяються на реактивні та поведінкові. До реактивних належать системи, що на вплив зовнішнього середовища реагують пасивно (наприклад, водоймище). Поведінкові ж на зовнішній вплив реагують активно (наприклад, об'єднання живих істот). Останнє є характерним для системи запобігання злочинності, а отже, її можна віднести до поведінкових систем.

У свою чергу, поведінкові системи поділяються на адаптивні та цілеспрямовані. Адаптивні реагують на зовнішній вплив несвідомим пристосуванням до змін (рослинні організми). Цілеспрямовані, як вищий тип поведінкових систем, можуть генерувати цілі та досягати їх шляхом виконання своїх функцій. Враховуючи все раніше сказане, запобігання злочинності слід зарахувати до цілеспрямованих систем. Ця обставина у її системному аналізі орієнтує дослідників на встановлення цілей системи та на пошук механізмів їх досягнення.

Принциповим для системного аналізу будь-якого явища є віднесення його до класів добре або погано організованих систем.

У добре організованих системах визначаються всі їх компоненти (зі зв'язками між собою та цілями системи). Зв'язки цілей із засобами реалізації описуються у виді критеріїв чи показників ефективності, критеріїв функціонування, цільової функції та ін., які, у свою чергу, можуть бути представлені формулою, рівнянням, системою рівнянь [6, с. 40–41]. Представлення об'єкта цим класом систем застосовується у тих випадках, коли для системи характерною є детермінація та існує експериментальна можливість підтвердження адекватності її моделі.

У випадках представлення об'єкта у виді погано організованої (дифузної) системи завдання визначення всіх компонентів та зв'язків між ними не ставиться. Система характеризується певним набором мікропараметрів та закономірностями, які виявляються дослідженням не всього об'єкта або класу об'єктів чи процесів, а виділенням та розглядом певної їх вибіркової сукупності. Потім результати дослідження цієї вибіркової сукупності переносяться на всю систему з певною контрольованою вірогідністю [6, с. 41]. Наприклад, при розкритті динаміки зміни кадрів на підприємстві замість часових характеристик праці кожного окремого працівника (зокрема, часу зарахування чи звільнення) вводять характеристики інтенсивності вхідного потоку кадрів, середнього часу роботи спеціалістів тощо.

Враховуючи високу врегульованість діяльності правоохоронних органів та суттєві обсяги їх звітності, систему запобігання злочинності можна віднести до категорії добре організованих систем.

Висновки. Вказані відомості про класифікаційні характеристики системи запобігання злочинності мають бути застосовані у системному аналізі цієї сфери.

Подальші дослідження мають окреслити розподіл структурних елементів запобігання злочинності за такими факторними підсистемами:

- 1) вирішальна, яка приймає глобальні рішення щодо взаємодії з зовнішнім середовищем та щодо внутрішніх підсистем між собою;
- 2) інформаційна, що забезпечує збір та опрацювання інформації, необхідної для виконання системою своїх завдань;
- 3) гомеостазна, що підтримує динамічну рівновагу в розподілі матерії та енергії між підсистемами;
- 4) адаптивна, що реалізується у системі шляхом накопичення досвіду задля покращення структури та функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Долгова А.И. Криминология: учебник / А.И. Долгова. – Москва: Норма, 2001. – 272 с.
2. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: [монография] / В.Н. Дрёмин. – Одесса: Юрид. лит., 2009. – 550 с.
3. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібник / В.В. Голіна. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
4. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации: монография / Н.Ф. Кузнецова. – Москва : Изд.-во МГУ, 1984. – 208 с.
5. Ли Д.А. Преступность как социальное явление: монография / Д.А. Ли. – Москва : Русский мир, 1997. – 176 с.
6. Лямець В.І. Системний аналіз. Вступний курс / В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
7. Маноха О.Є. Системний аналіз у криминології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Є. Маноха. – Київ, 1996. – 22 с.
8. Маца К.А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации [монография] / К.А. Маца. – Київ : Обрії, 2008. – 196 с.
9. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К.О. Сорока. – 2-ге вид. – Харків: ФОРМ Тимченко, 2005. – 288 с. – С. 28–29.
10. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посібник / О.Г. Фролова. – Київ: АртЕк, 1997. – 208 с.

УДК 159.922.1:159.98:343.541

**ПСИХОКОРЕКЦІЯ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ ПРИМУШУВАННЮ
ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК**

**PSYCHOCORRECTION AS A METHOD OF PREVENTION
OF COERCION TO SEXUAL INTERCOURSE**

Плутницька К.М.,

*старший викладач кафедри загальноправових дисциплін
економіко-правового факультету
Академії муніципального управління*

Стаття присвячена дослідженню психокорекції як заходу запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок. Розглядаються загальні засади застосування програм із психологічної корекції під час запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок. Пропонуються різні шляхи застосування психокорекції щодо типів осіб, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок.

Ключові слова: психокорекція, примушування до вступу в статевий зв'язок, злочинець, запобігання, особистість.

Статья посвящена исследованию психокоррекции как способа предотвращения принуждения к вступлению в половую связь. Рассматриваются общие принципы применения программ по психологической коррекции при предотвращении принуждения к вступлению в половую связь. Предлагаются различные пути применения психокоррекции к типам лиц, совершивших принуждение к вступлению в половую связь.

Ключевые слова: психокоррекция, принуждение к вступлению в половую связь, преступник, предотвращение, личность.

The article is devoted to research of psychocorrection as a method of prevention of coercion to sexual intercourse. The general principles of application of psychological programs for treatment in preventing coercion to sexual intercourse are considered in the article. The author described different ways to apply psychocorrection to the types of perpetrators of forced sexual intercourse.

Key words: psychocorrection, coercion to sexual intercourse, offender, preventing, personality.

Актуальність теми. Україна, спрямувавши свою зовнішню політику на вступ до Європейського Союзу, прийняла на себе низку зобов'язань щодо забезпечення міжнародних стандартів захисту прав людини, серед яких виділяють і право на статеvu свободу й статеvu недоторканність. Проблеми запобігання сексуальному насильству та, зокрема, примушуванню до вступу в статевий зв'язок набувають актуальності з огляду на те, що жертвами таких злочинів частіше за все стають жінки й діти [1, с. 114]. Одним із заходів індивідуального запобігання примушуванню

до вступу в статевий зв'язок можуть бути програми психокорекції особистості.

Різним аспектам досліджуваного питання приділяла увагу низка науковців, як правники, так і фахівці медичної галузі, а саме: Ю. Антонян, Л. Балабанова, Б. Головін, Е. Гондол, О. Губанова, О. Джужа, К. Кочеміровська, М. Раттер та ін. Психокорекція розглядалась як захід запобігання різним злочинам, у тому числі й статеvim. Але з огляду на певну специфіку примушування до вступу в статевий зв'язок і, взагалі, недостатню дослідженість цього злочину в науковій